

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan tietoperusta: Tutkijoiden havaintoja

Tämä yhteenveto on tuotettu osana tiedeyhteistyötä, jonka tavoitteena on ollut arvioida oikeusministeriön määrittelemän ja Tiedesparrausta varten rajaaman tietotarpeen mukaisesti kansalaisjärjestöstrategian valmistelun, toteutuksen ja seurannan tietopohjaa sekä tunnistaa siinä mahdollisia puutteita ennen kuin strategiaan liittyvän kansalaisyhteiskuntavision muodostaminen aloitetaan.

Suomalainen Tiedeakatemia fasilitoi [Tiedesparrauksen](#) syksyllä 2025 ja sparrauksen työpaja järjestettiin Tiedeakatemian tiloissa 21. lokakuuta.

Valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöstrategiasta julkaistiin kesäkuussa 2024 ja sen toteuttaminen jatkuu kevääseen 2027 asti (OM003:00/2025). Tutustu strategiaan ja strategiahankkeeseen osoitteessa om.fi/kansalaisjarjestostrategia.

Tämä yhteenveto kokoaa Tiedesparrauksen työpajan aikana käytyjen keskustelujen havaintoja. Yhteenveto on Suomalaisen Tiedeakatemian koostama. Suomalainen Tiedeakatemia fasilitoi työtä osana Jane ja Aatos Erkon säätiön rahoittamaa Ilmiökartta -hanketta.

Tiedesparrauksen työpajan osallistujat:

Petri Salo, Åbo Akademi
Niina Rantamäki, Jyväskylän yliopisto
Pasi Mäenpää, Helsingin yliopisto
Inga Saikkonen, Åbo Akademi
Mikko Lehtonen, oikeusministeriö
Niklas Wilhelmsson, oikeusministeriö

Yhteenvetoa kirjallisesti täydentäneet tutkijat:

Petri Ruuskanen, Jyväskylän yliopisto
Eeva Luhtakallio, Helsingin yliopisto

Sisällysluettelo

Kansalaisyhteiskunnan tila	3
Kansalaisyhteiskunta ja -järjestöt monimuotoistuvat	3
Digitalisaatio, tekoäly ja muuttuva toimintaympäristö	4
Demokratia, polarisaatio ja yhteiskunnallinen resilienssi	4
Alueellisuus ja järjestöjen tuen moninaisuus	5
Kansalaisyhteiskuntapolitiikan tietopohja, oletukset ja tulevaisuuden kehityssuunnat	6
Kattavaa tietoa kansalaisyhteiskunnan tilasta ei ole	6
Kansalaisyhteiskuntaa koskevat oletukset	6
Tulevaisuuden kehityssuunnat	7
Käynnissä olevat trendit	7
Heikot signaalit	8
Tarve tulevaisuusskenaarioille	9
Liite 1. Kirjalliset kommentit yhteenvetoon	10
Petri Ruuskanen 30.10.2025	10
Eeva Luhtakallio 3.11.2025	11

Kansalaisyhteiskunnan tila

Kansalaisyhteiskunta ja -järjestöt monimuotoistuvat

Työpajassa tunnistettiin, että kansalaisjärjestöstrategian valmistelun, toteutuksen ja seurannan tietoon perustuva orientaatio on lähtökohtaisesti hyvällä pohjalla, kun sitä verrataan olemassa olevaan suomalaiseen tutkimukseen. Kuitenkin yksi sen keskeisimmistä haasteista on, ettei se riittävällä tasolla huomioi kansalaisyhteiskunnan ja -järjestöjen monimuotoisuutta.

Monimuotoisuuden huomioiminen olisi tärkeää esimerkiksi, kun puhutaan järjestötoiminnan **ammattimaistumisesta**. Ammattimaistuminen koskettaa erityisesti suuria, palveluntuottajina toimivia järjestöjä. Tämän joukon ulkopuolelle jää suuri joukko järjestöjä, joiden toiminta on edelleen vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Lisäksi työpajassa esitettiin näkemyksiä siitä, olisiko järjestöjä tarkoituksenmukaisempaa käsitellä osana kansalaisyhteiskuntaa, ei siitä erillään.

Neljäs sektori tunnistettiin yhä tärkeämmäksi osaksi kansalaisyhteiskuntaa. Neljäs sektori edustaa verkostomaista, hetkellistä, hierarkioita välttävää ja usein sosiaalisen median kautta organisoituvaa kansalaistoimintaa, joka poikkeaa merkittävästi perinteisestä järjestötoiminnasta. Neljäs sektori on noussut toimijana kolmannen sektorin rinnalle, mutta sen roolin tarkempi ymmärrys vaatii nykyistä syvällisempää analyysia.

Toisaalta keskustelussa pohdittiin, missä määrin **aktiivinen kansalaistoimijuus** tunnistetaan tietopohjassa. Nykyisellään järjestöjen rooli toimintaa harjoittavina organisaatioina korostuu. Sen sijaan se, miten kansalaiset itse rakentavat ja muokkaavat kansalaisyhteiskuntaa jää vähemmälle huomiolle. Esimerkiksi pitkään jatkunut yksilöllistymiskehitys näyttää tuottavan uudenlaista kaipuuta yhteisöllisyyteen. Tämä yhteisöllisyys ei välttämättä ilmene perinteisinä järjestömuotoina vaan osallistuminen yksilöllistymiskehityksen edetessä saattaa olla entistä hetkellisempää, projektiluonteisempaa ja impulsiivisempaa.

Keskustelussa nousi esiin kysymys siitä, voiko **perinteinen järjestötutkimus ja järjestöpoliittinen keskustelu** ylipäätään tavoittaa nämä uudet kansalaistoiminnan muodot. Nuoret, jotka eivät halua toimia perinteisten järjestöjen kautta, saattavat luoda omia toimintamallejaan, jotka jäävät virallisen kansalaisyhteiskuntapolitiikan ulkopuolelle. Esiin nousi näkemyksiä siitä, että tulevaisuudessa kansalaisyhteiskuntaa tulisi kyetä tarkastelemaan ja tutkimaan toimijuuden, toiminnan ja käytäntöjen näkökulmasta.

Maahanmuuttajayhteisöjen osallistuminen ja toimijuus kansalaisjärjestöissä tunnistettiin tietoaupoksi. Kansalaisyhteiskunnan tulevaisuutta määrittää monin eri tavoin se, miten erilaisista kulttuurisista ja historiallisista taustoista tulevat yhteisöt rakentavat omaa kansalaisyhteiskuntaansa Suomessa. Miten nämä yhteisöt linkittyvät suomalaiseen kansalaisyhteiskuntaan ja pohjoismaisen mallin perinteisiin?

Digitalisaatio, tekoäly ja muuttuva toimintaympäristö

Keskusteluissa tunnistettiin **digitaalisen eriarvoisuuden** kytkeytyminen muihin eriarvoisuuden muotoihin. Järjestöillä on jo nyt merkittävä rooli digituen ja -avun tarjoamisessa. Tämä tarve tulee todennäköisesti kasvamaan. Yhteiskunnallisten palvelujen ja toimintojen nopea digitalisointi johtaa väistämättä siihen, että osa ihmisistä syrjäytyy yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta yhteydestä.

Työpajassa pohdittiin, missä määrin tietopohjan kautta välittyvä digitalisaatiokeskustelu on jo vanhentunut. Kun keskustelu keskittyy digitaalisen kilpailun kovenemiseen ja järjestöjen digitalisaatioon, varsinainen murros saattaa olla jo paljon pidemmällä. Tietopohjaa voisi suunnata kohti sitä, mitä **tekoälyn** johtama julkinen kommunikaatioympäristö merkitsee kansalaisyhteiskunnalle. Entä millaista kansalaisyhteiskuntaa tekoäly tuottaa ja mahdollistaa?

Tekoäly ei ole vain työkalu, jota järjestöt voivat ottaa käyttöön tehostamaan toimintaansa. Se muuttaa perustavalla tavalla sitä, miten ihmiset kommunikoivat, organisoituvat ja muodostavat käsityksiä yhteiskunnallisista asioista. Tekoälyvälitteinen keskustelu, algoritminen suosittelu ja synteettinen sisältö muokkaavat julkista tilaa tavalla, jota ei vielä täysin ymmärretä.

Automaation välineeksi valjastettu tekoäly voi auttaa pienentämään pienten ja suurten järjestöjen välistä kuilua tarjoamalla työkaluja, jotka aiemmin edellyttivät ammattiosaamista ja resursseja. Lisäksi tekoäly voisi tarjota ratkaisuja kansalaisyhteiskunnan ja -järjestöjen heikkoon tietopohjaan ratkaisemalla tiedonkeruun haasteita. Julkisista lähteistä voitaisiin kerätä ja analysoida tietoa kansalaisjärjestöistä ja -toiminnasta tavalla, joka ei olisi manuaalisesti mahdollista.

Demokratia, polarisaatio ja yhteiskunnallinen resilienssi

Polarisaatio on noussut julkiseen keskusteluun ja siihen viitataan monissa yhteyksissä, mutta tutkimusnäyttö on osin ristiriitaista ja puutteellista. Tietoaukot tuottavat haasteita, kun pyritään rakentamaan politiikkaa, joka vahvistaa yhteiskunnallista koheesiota ja demokratiaa. Keskustelussa tunnistettiin, että ilman kunnollista ymmärrystä polarisaation todellisesta luonteesta ja laajuudesta politiikkatoimet saattavat tähdätä vääriin kohteisiin tai perustua virheellisiin oletuksiin.

Kansalaisyhteiskunta on demokratian vahvuus, mutta se voi myös olla sen heikkous, jos kansalaisyhteiskunnan kautta vahvistetaan **antidemokraattisia** voimia. Tämä jännite tunnistettiin keskustelussa ja sen käsittely strategiassa koettiin puutteelliseksi.

Eettisen tietoisuuden rapautuminen, esimerkiksi ilmastonmuutokseen liittyen, nostettiin esiin yhtenä huolenaiheena, joka linkittyy kysymykseen individualismin ja yhteisöllisyyden välisestä tasapainosta. Pitkään jatkunut **yksilöllistymiskehitys** on saattanut heikentää yhteisöllistä vastuunottoa ja eettistä herkkyyttä toisten hyvinvoinnin suhteen. Vapaa sivistystyö mainittiin yhtenä instituutiona, jolla voisi

olla rooli eettisen tietoisuuden vahvistamisessa, mutta sen resurssit ovat heikentyneet.

Lisäksi nousi esiin, että tietopohja ei kata **uskonnollisten yhteisöjen** asemaa. Ovatko ne kansalaisjärjestöjä, ja jos ovat, miten niiden erilainen luonne tunnistetaan strategiassa? Pohdinta liittyi keskusteluun kehityksestä, jossa konservatismi ja uushengellisyys ovat nostaneet päätään epävarmassa ja ennakoimattomassa maailmassa.

Alueellisuus ja järjestöjen tuen moninaisuus

Tuen eri muodoista tarvittaisiin lisää tietoa tietopohjan laajentamiseksi. Keskusteluissa tuotiin esiin, että kansalaisjärjestöjen tuki ymmärretään helposti ainoastaan taloudellisena tukena. Julkinen sektori tukee kansalaisyhteiskuntaa myös rahoituskanavien ulkopuolella. Kuntien tarjoamat tilat, hyvinvointialueiden asiantuntijapanos, valtionhallinnon tarjoamat koulutukset sekä neuvontapalvelut ovat kaikki esimerkkejä kansalaisyhteiskunnan toimintaa mahdollistavasta infrastruktuurista taloudellisen tuen ohella.

Julkisen sektorin **periaate järjestöjen universaalista tuesta** voi joskus tarkoittaa, että paikallisia, hyvin toimivia käytäntöjä lakkautetaan, koska niitä ei voida tarjota kaikkialla. Tähän liittyy kysymys positiivisesta diskriminaatiosta ja eriytetystä tuesta. Pitäisikö tukea kohdentaa eri alueille ja toimijoille heidän todellisten tarpeidensa ja toimintaedellytysten mukaan? Lisäksi keskustelussa tunnistettiin tarve huomioida, että järjestöjen mahdollisuudet saada toimintaansa yksityisrahoitusta ovat hyvin erilaiset riippuen toimialasta sekä toimintaympäristöstä.

Maaseudun ja kaupunkien välinen ero kasvaa, ja tämä vaikuttaa kansalaistoiminnan edellytyksiin. Maaseudulla, jossa julkiset palvelut ovat vetäytyneet, kansalaistoiminta on usein ainoa tapa ylläpitää yhteisöllisyyttä ja palveluita. Tässä yhteydessä maaseudun kansalaistoimintaa voisi kuvata "pakottavaksi" yhteisöllisyydeksi tai vapaaehtoisuudeksi, joka on ainoa keino ylläpitää ja kehittää paikallisia elinolosuhteita sekä yhteisöjen elinvoimaisuutta.

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan tietopohja, oletukset ja tulevaisuuden kehityssuunnat

Kattavaa tietoa kansalaisyhteiskunnan tilasta ei ole

Kvantitatiivisen ja pitkittäisen **aikasarja-aineiston puute** nousi toistuvasti esiin työpajan keskusteluissa. Keskusteluissa kävi ilmi, että systemaattista tietoa esimerkiksi järjestöjen jäsenmäärien kehityksestä, vapaaehtoistoimintaan osallistumisen muutoksista tai kansalaisjärjestöjen yhteiskunnallisen merkityksen vaihtelusta ei ole saatavilla.

Puuttuva tieto tekee esimerkiksi kansalaisjärjestöstrategian **seurannasta ja arvioinnista haastavaa**. Ilman kunnollista lähtötasoa on vaikeaa arvioida, onko strategian toimeenpano onnistunutta ja ovatko asetetut tavoitteet toteutumassa. Tämä on erityisen haastavaa, kun strategiassa asetetaan konkreettisia tavoitteita esimerkiksi vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kasvattamisesta ja lahjoituskulttuurin vahvistamisesta.

Keskusteluissa tunnistettiin myös mahdollisuuksia. Avustustietokannat, kuntien ja hyvinvointialueiden tietojärjestelmät sekä erilaiset julkiset lähteet sisältävät **runsaasti tietoa, jota ei ole vielä systemaattisesti hyödynnetty**. Asian edistämiseksi oikeusministeriö on jo koonnut viranomaisien kanssa kansalaisjärjestöjä koskevaa julkista tietoa yhteen. Tietojen koonti tukee myös osaltaan strategian seurantaa ja arviointia.

Lisäksi ministeriöiden ja tutkimuslaitosten välinen yhteistyö voisi tuottaa jatkuvaa seurantatietoa ilman, että se vaatisi suuria investointeja uusiin tiedonkeruujärjestelmiin. Keskustelussa nousi esiin mahdollisuus puuttua tietoaukkoihin esimerkiksi hyödyntämällä järjestötietoa, kuten alueellisten verkostojärjestöjen tietokantoja.

Rahoitusta kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen on rajallisesti saatavilla, ja tutkimus on perinteisesti ollut hajanaista ja lyhytjänteistä. Muun muassa vapaata sivistystyötä ei ole tutkittu kansalaisyhteiskunnanäkökulmasta ja siksi sen merkitys ja siihen kohdistuneiden leikkausten vaikutukset ovat epävarmoja.

Kansalaisyhteiskuntaa koskevat oletukset

Yksi keskeinen perusoletus koskee **kansalaisyhteiskunnan positiivista roolia demokratiassa**. Tietopohjassa korostuu kansalaisyhteiskunnan itseisarvo ja positiivinen voima yhteiskunnassa. Tämä on ymmärrettävä lähtökohta kansalaisjärjestöstrategialle, mutta keskustelussa korostui, että myös negatiiviset kehityskulut tulisi tuoda esiin.

Kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuksia hahmoteltaessa voisi olla tarkoituksenmukaista tukeutua myös sen historiaa koskevaan tutkimukseen.

Suomessa on vuosien saatossa ollut moninaisia “ääriliikkeitä”, jotka ovat pyrkineet vaikuttamaan ja horjuttamaan yhteiskunnallista vakautta.

Keskustelussa esiin noussut huolestuttava mahdollinen kehityskulku olisi **kansalaisjärjestöjen välineellistäminen** demokratiaa heikentävien tavoitteiden edistämiseksi. Kansalaisyhteiskunta koostuu monenlaisista toimijoista, joista kaikki eivät välttämättä edistä demokraattisia arvoja tai yhteiskunnallista koheesiota. Hybridivaikuttaminen ja trollauskulttuuri nostettiin esimerkkeinä toiminnasta, jonka tavoitteena on pikemminkin heikentää kuin vahvistaa luottamusta demokraattisiin instituutioihin.

Keskustelussa huomautettiin, että vapaassa yhteiskunnassa tällaisellekin toiminnalle on oltava tilaa siinä määrin, kun se tapahtuu lainsäädännön puitteissa. Kansalaisyhteiskunta toimii laajemmassa yhteiskunnallisessa ja globaalissa kontekstissa, ja näin ollen se osaltaan heijastelee, reagoi ja vastaa ympäristössä tapahtuviin tai näköpiirissä oleviin asioihin. Näitä viestejä ei tule nähdä pelkästään kansalaisyhteiskunnan asioina, vaan ne kertovat yleisemmin siitä, mitä yhteiskunnassa on tapahtumassa. Näin ollen ratkaisua etsittäessä on tarkasteltava myös sitä, kuinka demokraattisesti tai yhteiskunnallista koheesiota rakentavasti yhteiskunnan muut sektorit toimivat.

Toinen merkittävä oletus koskee **kumppanuutta hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välillä**. Keskustelussa todettiin, että kumppanuuden muodot ovat muuttumassa. Hyvinvointialueuudistus on muuttanut rakenteellisesti hallinnon ja kansalaisjärjestöjen välistä suhdetta. Kahdenvälisestä kuntien ja järjestöjen yhteistyöstä siirrytään kolmikantaiseen malliin, jossa mukana ovat kunnat, hyvinvointialueet ja järjestöt. Tämä luo uusia jännitteitä ja kysymyksiä siitä, miten kumppanuus käytännössä toteutuu.

Tulevaisuuden kehityssuunnat

Työpajassa tunnistettiin kansalaisyhteiskunnan käynnissä olevia trendejä sekä heikkoja signaaleja mahdollisten tulevaisuuden muutosten ensioireista. Tarkoituksena oli pureutua kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuden kehityssuuntiin kansalaisjärjestöjä laajemmin.

Käynnissä olevat trendit

Nuoret etsivät uusia tapoja osallistua kansalaisjärjestöjen ja -yhteiskunnan toimintaan. Tavat eivät välttämättä vastaa perinteisiä osallistumisen malleja. Toisaalta aktiivisen osallistumisen esteenä tunnistettiin nuorten mielen hyvinvoinnin heikkeneminen.

Lisäksi on hyvä huomioida, että nuoret ovat monimuotoinen ryhmä. Esimerkiksi ruotsinkielisellä maaseudulla Pohjanmaalla nuorisoseuratoiminnassa on tapahtunut selkeä sukupolven vaihdos. Nuoret aikuiset ovat innolla mukana toiminnassa.

Paikallisuuden korostuminen nähtiin trendinä, joka on paradoksaalisessa suhteessa globalisaatioon ja digitalisaatioon. Jatkossa ihmiset saattavat arvostaa enenevässä määrin paikallista yhteisöllisyyttä, paikallisia palveluita ja

lähidemokratiaa. Tämä voi näkyä esimerkiksi paikallisten ruokajärjestelmien, kyläyhdistysten ja lähidemokratian muotojen vahvistumisena. Paikallisuuden merkitys saattaa myös korostua ekologisen kriisin takia, kun ihmiset kiinnostuvat omavaraisuudesta.

Osallistumisen kasautuminen nähtiin edelleen jatkuvana trendinä. Ei ole merkkejä siitä, että osallistuminen jakautuisi tulevaisuudessa tasaisemmin väestössä. Sen sijaan on todennäköistä, että osallistuminen kasautuu edelleen niille, joilla on enemmän esimerkiksi aikaa, rahaa, koulutusta ja sosiaalista pääomaa.

Tekoölyn ja ihmisten rinnakkaiselo nähtiin todellisuutena, joka on paljon lähempänä kuin ehkä ymmärretään. Lähivuosina saatamme jo elää maailmassa, joka koostuu ihmisistä ja kymmenistä tuhansista tekoölyistä. Se, mitä tämä merkitsee kansalaisjärjestöille ja kansalaistoiminnalle, on vielä epäselvää, mutta vaikutukset tulevat olemaan merkittäviä.

Heikot signaalit

Neljäs sektori muuttaa kansalaisjärjestökenttää ja perinteisen kansalaisyhteiskunta ja -liiketutkimuksen saattaa olla vaikea tavoittaa spontaania ja hetkellistä kansalaistoimintaa. Nuoret, jotka eivät halua toimia perinteisissä järjestöissä, saattavat luoda yhä enenevässä määrin omia alustoja ja toimintamallejaan.

Yhteisö- ja jakamistalouden toimintamuodot saattavat vahvistua. Ne yhdistävät piirteitä kansalaisyhteiskunnasta, markkinoista ja julkisesta sektorista tavalla, joka ei sovi perinteisiin luokituksiin. Kysymykseksi saattaa nousta, miten kansalaisyhteiskuntapolitiikka ennakoi ja huomioi nämä uudet hybriditoimintamallit.

Demokraattisiin arvoihin ja ihmisoikeuksiin suhtautuminen ja siinä tapahtuvat muutokset nostettiin esiin mahdollisena negatiivisena heikkona signaalina. Pienet, näennäisesti harmittomat muutokset, voivat kumuloitua suuriksi muutoksiksi demokratiassa ja oikeusvaltiossa. Siksi jatkuva ja tarkka demokratian tilan ja kehityksen seuranta olisi välttämätöntä.

Kriisit saattavat toimia katalysaattoreina vahvistuvalle kansalaistoiminnalle. Esimerkiksi koronapandemia ja Ukrainan sota ovat osoittaneet, että äkilliset kriisit voivat aktivoida kansalaisia tavalla, jota on hankala ennakoida. Ukrainan sodan vaikutukset kansalaisyhteiskuntaan on lisäksi tärkeä tapaustutkimuskohde. On vaikea ennustaa, kuinka pitkälle kriisien täytyy mennä ennen laajempaa aktivoitumista ja säilykö aktivoituminen kriisin jälkeen. Keskustelussa nousi esiin, että esimerkiksi ekologinen kriisi ei ole vielä laukaissut koko yhteiskunnan läpäisevää aktivoitumista.

Ajan käytössä saattaa tapahtua muutoksia, sillä on todennäköistä, että tulevaisuudessa osa yhteiskunnan nykyisistä tehtävistä tulee siirtymään takaisin yksilöille. Tällöin ihmiset käyttäisivät enemmän aikaa esimerkiksi läheisistä huolehtimiseen, missä yhteiskunta on perinteisesti tullut merkittävässä määrin vastaan. Tämä voi vahvistaa tai heikentää kansalaistoimintaa riippuen siitä, miten muutos tapahtuu.

Maaseudulla saatetaan kohdata enenevissä määrin epäoikeudenmukaisuutta. Alueet ovat edellä kehityksessä, jossa julkiset palvelut vähenevät ja kansalaisten on otettava enemmän vastuuta. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta kansallisessa päätöksenteossa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten erilaisten alueiden sekä niillä vaikuttavien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toimintaedellytyksiä voidaan tukea.

Mahdollinen kehityskulku olisi lisäksi siirtymä resilienssin vaateesta (joustavuus, sinnikkyys, ”pakotettu selviytyminen”) kohti neuvokkuuden politiikkaa (politics of resourcefulness), joka antaa myös maaseudun toimijoille mahdollisuuden kukoistaa omina itsenään siinä ympäristössä, jossa ne toimivat. Keskustelussa tunnistettiin, että nykyään maaseutu ja sen toimijat asemoidaan usein ikään kuin kaupunkien resurssiperiferiaksi. Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa käytetään myös käsitettä ekologinen kolonialismi, jolla viitataan siihen, että maaseudun luonnonvaroja hyödynnetään kaupunkien hyväksi ilman vastavuoroisuutta.

Tarve tulevaisuusskenaarioille

Keskusteluissa nostettiin voimakkaasti esiin tarve tulevaisuusskenaariotyöskentelylle tarkasteltaessa kansalaisyhteiskunnan ja -järjestöjen nykytilaa ja tulevaisuutta. Skenaariotyöskentely auttaisi hahmottamaan vaihtoehtoisia tulevaisuuspolkuja sekä niihin varautumista.

Lisäksi korostui tarve erottaa toisistaan:

- **empiirinen tieto:** Mitä tiedämme kansalaisyhteiskunnan nykytilasta?
- **arvovalinnat:** Millaista kansalaisyhteiskuntaa haluamme?
- **oletukset tulevaisuudesta:** Mihin suuntaan kansalaisyhteiskunta on kehittymässä?

Tulevaisuusskenaariotyöskentelyssä hahmotetaan usein ainakin kolme skenaariota: paras ja pahin mahdollinen sekä näiden välimaastoon sijoittuva todennäköinen skenaario.

Liite 1. Kirjalliset kommentit yhteenvetoon

Kaikki tutkijat, joiden osaaminen katsottiin oleelliseksi Tiedesparrauksen tavoitteiden näkökulmasta, eivät päässeet osallistumaan työpajaan. Tästä syystä keskustelujen havaintoja on täydennetty kahden tutkijan kommenteilla.

Tutkijoita pyydettiin tutustumaan yhteenvetoon luonnosversioon ja vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Mitä haluaisit lisätä yhteenvetoon oman asiantuntemuksesi näkökulmasta? Mitä näkökulmia keskustelu ei kattanut? Jäikö jokin liian vähälle huomiolle?

Petri Ruuskanen 30.10.2025

Viitaten kohtaan, jossa mainitaan, että järjestöjä voisi olla tarkoituksenmukaisempaa käsitellä osana kansalaisyhteiskuntaa, ei erillään siitä: Järjestö on kansalaisyhteiskunnan kehyksessä hieman ongelmallinen käsite, sillä sitä käytetään aika väljästi. Arkipuheessa järjestöjä käytetään yhdistysten synonyyminä. Usein kuitenkin järjestökäsitteen alle lasketaan yhdistysten lisäksi säätiöt. Nämä ovat molemmat osa kolmatta sektoria, mutta säätiöt eivät varsinaisesti ole osa kansalaisyhteiskuntaa. Yhdistykset (rekisteröidyt ja rekisteröimättömät) puolestaan ovat kansalaisyhteiskunnan keskeisiä organisaatiota.

Joskus erotellaan järjestöt ja yhdistykset. Tällöin ”järjestöihin” voidaan liittää esimerkiksi rakenteellinen vakiintuneisuus, muodolliset jäsenyyssuhteet, niiden suhteellinen riippumattomuus yksilöistä sekä jäsenten yksilöllisistä motiiveista riippumattomat tavoitteelliset päämäärät. Yhdistykseen puolestaan liitetään jäsenten vuorovaikutussuhteet, jäsenten osallistuminen ja vapaaehtoistoiminta. (Ks. Lind 2020, 23; Siisiäinen, 2011)

Kysymys siitä, ”olisiko järjestöjä tarkoituksenmukaisempaa käsitellä osana kansalaisyhteiskuntaa, ei siitä erillään”, tuntuu joka tapauksessa oudolta. Järjestöt, jos ne käsitetään enemmän tai vähemmän muodolliset rakenteet omaavina rekisteröityneinä yhdistyksinä ovat keskeinen osa kansalaisyhteiskuntaa.

Viitaten kohtaan, jossa kuvataan, että neljäs sektori on noussut toimijana kolmannen sektorin rinnalle: Neljäs sektori ei varmaankaan ole itsessään toimija, vaan epämuodollisesti yhdessä toimivien kansalaisten verkostoista muodostuva kansalaistoiminnan ”kenttä”. Se on varmasti ollut aina olemassa, joskin ”neljänneksi sektoriksi” nimettynä se on ollut olemassa vasta lyhyen aikaa.

Lisäyksenä kohtaan demokratia, polarisaatio ja yhteiskunnallinen resilienssi: Esimerkiksi Sakari Hänninen määrittelee kansalaisyhteiskunnan ”sellaiseksi vapaaksi tilaksi toimia, jossa tapahtuvien kiistelyjen, neuvottelujen, kamppailujen, kokousten ja keskustelujen, haastamisen ja harkinnan välityksellä poliittinen toiminta voimistuu ja demokratia mahdollistuu” (Hänninen, 2011).

Tästä näkökulmasta on oleellista, että kansalaisyhteiskunnan tila säilyy vapaana: julkisessa keskustelussa siedetään erimielisyyttä, joiden pohjalta voidaan kiistellä ja neuvotella. Kansainvälisessä keskustelussa on oltu huolestuneita siitä, että tämä vapaa tila on kaventumassa polarisaation myötä.

Eeva Luhtakallio 3.11.2025

Työpajan keskustelumuistiossa on paljon oikeita ja hyödyllisiä havaintoja. Oma näkemykseni on, että kansalaisyhteiskuntaa olisi hedelmällisintä nykyisessä muutostilanteessa pyrkiä tarkastelemaan ennen kaikkea **kokonaisvaltaisesti**, jättäen sektoriajattelun vähemmälle. Näin tavoitettaisiin kansalaisyhteiskunnan toiminnan ydin ja yhteydet demokratian toimivuuteen. Kansalaisyhteiskunnan eri toimintamuodot elävät rinnakkain ja muodostavat jatkumoa – sekä olemassa olevia että tulevaisuuden potentiaaleja – erilaisten toimintaympäristöjen välille.

Neljäs sektori -termi on tuotu esiin kuvaamaan sosiaalisen median kautta organisoituvaa, verkostomaista ja usein spontaania kansalaistoimintaa, jollaista katsotaan olevan nykytilanteessa aiempaa enemmän, myös korvaamassa vanhaa jäsenyyksiin ja sitoutumiseen perustunutta toimintaa. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että hyvin monenlaisia toiminnan logiikoita syntyy ja elää rinnakkain saman toimintaympäristön sisällä – ja toisin päin, hyvin erilaisissa toiminnan konteksteissa syntyy ja elää keskenään samantyyppisiä toiminnan muotoja. Rajaamalla tarkastelua vain toiminnan ulkoisten puitteiden – neljännen sektorin kohdalla väljän järjestäytymisen asteen – perusteella ei saada kokonaiskuvaa siitä, miten kansalaisyhteiskunnan laajasti ottaen toimitaan.

Jos yhtäällä tarkastellaan itseorganisoituvaa toimintaa 'neljännellä sektorilla' ja toisaalla oletetaan, että tällaista toimintamuotoa ei ole 'kolmannella sektorilla', menetetään jo lähtöasetelmassa mahdollisuus tuottaa holistista, kokonaisvaltaista tietoa kansalaisyhteiskunnasta. Kuitenkin voidaan olettaa, ettei esimerkiksi sosiaalisen median käyttö ja väljä, projektinomainen organisoituminen, ole toimintatapana rajattu vain vaikkapa kaupunkiliikkeiden kaltaisille ryhmille, vaan nämä toimintatavat ovat levinneet paljon laajemmalle – myös vaikkapa kolmannella sektorilla palveluntuottajajärjestöissä vapaaehtoisina (tai palkattuina) toimivien ihmisten käytössä.

Muistiossa pohditaan, voiko perinteinen järjestötutkimus tavoittaa uusia toiminnan muotoja – en oikeastaan tiedä mihin 'perinteisellä' tässä viitataan, mutta omassa tutkimustyössäni minä ja tutkimusryhmäni olemme päätyneet siihen, että tutkimuksen fokuksen tulee olla toiminnassa yli toimintaympäristöjen ja 'sektorien' rajojen, jotta saadaan luotettavaa tietoa ihmisten tavoista sitoutua kansalaisyhteiskuntaan. Ehkä muistiossa tätä 'perinteistä' tutkimusotetta heijastelevat kysymykset esimerkiksi siitä, ovatko uskonnolliset yhteisöt kansalaisyhteiskuntaa, tai miten suhtautua antidemokraattiseen toimintaa.

Jos kansalaisyhteiskuntatutkimuksen lähtökohtana on vaatimus määritellä tiukasti mitkä toimintaympäristöt, ryhmä tai tilanteet kuuluvat tai eivät kuulu kansalaisyhteiskuntaan, menetetään mahdollisuus kokonaiskuvan muodostamiseen. Tutkimustiedon pohjalta on selvää, että on **paljon hyvin erilaisia toimintaympäristöjä, joissa tapahtuu kansalaistoimintaa**. Niissä voi tapahtua myös monen muunlaista toimintaa, mutta tämä ei poista sitä, että kansalaistoiminnan minimimääritelmä voisi olla vaikkapa seuraava:

- Se ei ole pääasiallisesti rahallista tuottoa hakevaa (vaikka voi sisältää näitäkin elementtejä).

- Se ei ole suoraan osa virkakoneistoa tai poliittista päätöksentekoa (vaikka voi olla hyvinkin lähellä näitä).
- Se sisältää vapaaehtoiselementtejä (vaikka ei välttämättä pohjaa pelkästään niihin).
- Se voi olla kestoiltaan ja toimintamuodoiltaan moninaista, mutta sillä on aina jonkinlainen kytkös poliittiseen ja sen myötä demokratian perusteisiin: oli tämä kytkös sitten sosiaalisen liikkeen poliittinen vaatimus, palveluntuottajajärjestön kampanja ennaltaehkäisevien palveluiden puolesta, kaupunkitilaan tai vaikkapa lasten harrastusmahdollisuuksiin liittyvää (usein epäpoliittiseksi miellettyä) arjen politiikkaa, uskonnollisen yhteisön toimintaa vähäosaisten hyväksi...
- Sen suhde demokratiaan on moninainen: kansalaistoiminnan pohjana on aina kansalaisten demokraattinen oikeus ja vapaus toimia vakaumustensa pohjalta, mutta koska kansalaisia on moneksi, ei tämä toiminta aina sinänsä edistä demokratian toimintaa normatiivisessa mielessä, vaan voi olla tavoitteiltaan jopa antidemokraattista. Siitä huolimatta se on osa kansalaistoimintaa.

Tähän viimeiseen kohtaan liittyy kysymys normatiivisuudesta ja arvovalinnoista. Muistiossa todetaan, että empiirinen tieto tulisi erottaa arvovalinnoista ja oletuksista tulevaisuuden suhteen. Näin todella olisi tärkeää tehdä ja siten sisällyttää kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen myös toimintaa, jota ei pidetä demokratiaa tukevana. Vain tuntien myös tämänkaltaisen toiminnan mekanismit, kulttuuriset logiikat ja yhteydet kansalaisyhteiskunnassa voidaan rakentaa perusteltua arvopohjaa esimerkiksi sille, millaista kansalaistoimintaa tuetaan ja rahoitetaan.

Lisäksi haluaisin nostaa keskusteluun nykytilanteen eri kehityskulut, joista osaa käsitellään muistiossa, osaa ei. Huolestuttavat kehityskulut, joista muistiossakin mainitaan, ovat ilman muuta osa tilannekuvaa. Henrik Stenius on tuoreessa teoksessaan *Vapaus, veljeys, tasa-arvo: Joukkojärjestäytymisen suomalainen läpimurto* huomauttanut, että 1860-luku oli suomalaisen kansalaisyhteiskunnan rakentumisen taitekohta: silloin privilegiosidonnaisten järjestöjen tilalle alkoi syntyä vapaaehtoisuuteen perustuvia yhdistyksiä uuden kansalaisyhteiskunnan rakennuspalikoiksi.

2000-luvulla suomalainen kansalaistoiminta on käynyt läpi uutta taitekohta, kulttuurista muutosta. Järjestöjäsenyyksien, vapaaehtoistoiminnan ja valtion ja kansalaisyhteiskunnan kumppanuuden varaan rakentunut kansalaisjärjestökenttä on joutunut keksimään itseään uudelleen osallistumisen kulttuurin muuttuessa yksilökeskeiseksi ja kansalaistoiminnan perinteistä normistoa haastavaksi. Tämä kulttuurin muutos on ollut nähtävissä lukuisissa kansalaistoimintaa kartoittavissa selvityksissä (esim. Peltosalmi, Eronen, Londén & Ruuskanen 2024; Happonen & Kiilakoski, 2024).

Omassa viimeaikaisessa sosiologisessa tutkimushankkeessamme tarkastelimme muutosta nuorten näkökulmasta ja etsimme suuntaviivoja erilaisista tavoista, joilla nuorten yhteiskunnallisen toiminta ilmentää yhteiskuntaan sitoutumista ja kiinnittymistä. Tämän tutkimuksen – ja monien muiden – pohjalta on voitu nähdä, että **suomalaisten tavat osallistua ovat muuttuneet ja muuttumassa yhä selkeämmin**. Aiemmin järjestöjäsenyyteen ja pitkäaikaiseen sitoutumiseen perustunut osallistumisen kulttuuri on 2000-luvun aikana muuttunut

projektiluontoisemmaksi, individualistiseksi toiminnaksi, jossa keskeistä on itsen toteuttaminen ja etsiminen (Luhtakallio, Eranti ym. 2024; Jokela, 2024). Kuulumisen ja sitoutumisen sijaan keskeistä on elämyksellisyys, mahdollisuus oppia ja edistyä sekä saada oma uniikki itse näkyville.

Suomalaisten **poliittisen osallistumisen tavat myös eriytyvät**, puolueuskollisuus hapertuu ja suorat kansalaistoiminnan muodot haastavat sekä perinteisten osallistumisen muotojen vaikuttavuutta että suomalaisten käsityksiä legitiimistä poliittisesta osallistumisesta (mm. Borg ym. 2020; Luhtakallio & Wass 2023; Boldt & Luhtakallio, 2023). Osallistuvan demokratian kultaiset vuodet (Meriluoto & Litmanen, 2019) ja uuden vapaamman kansalaistoiminnan esiinmarssi (Luhtakallio, Eranti ym. 2024; Mäenpää & Faehnle, 2016) eivät ole kuitenkaan tuottaneet järjestökenttää korvaavaa kansalaistoiminnan kulttuuria.

Kuitenkin nykyhetken polttavin kysymys lienee, mitä järjestökentälle tapahtuu hallituksen massiivisten rahoitusleikkausten myötä. Jo rahoituksen siirtyessä STEA:n hallinnoimaksi ja suoraan osaksi valtion budjettia veikkausvoittojen sijaan esitettiin arvioita, että näistä toimista voi saada alkunsa merkittävä muutos. Nyt suomalaisia kansalaisjärjestöjä ravistelevat parhaillaan ennennäkemättömät rahoitusleikkaukset. Hallitus leikkaa ohjelmansa mukaan STEA:n jakamia avustuksia tänä vuonna noin 80 miljoonaa euroa. Vuoteen 2027 mennessä järjestöjen rahoituspohjasta on leikattu kolmannes – siis kolmannes – vuoden 2024 tasoon verrattuna.

Sotealan lisäksi myös monien muiden alojen rahoitusta on vähennetty ja osan, kuten rauhanjärjestöjen, rahoitus kokonaan lakkautettu. Leikkausten seurauksena suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa on meneillään jälleen kerran rakennemuutos: tämän päivän muutoksessa pitkään toimineita järjestöjä lakkautetaan, henkilöstöä irtisanotaan ja toimintoja ajetaan alas. Voidaan perustellusti arvioida, että suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja valtion tiivis suhde, sellaisena kuin olemme sen historiallisen taustan ja nykymuodon oppineet tuntemaan, natisee liitoksissaan. Se tekee niin kovalla voimalla ja ennen näkemättömällä vauhdilla valtion sanoutuessa monin tavoin irti 'sopimuksesta' – siitä suomalaiseen (poliittiseen) kulttuuriin pitkään itsestään selvyytensä kuuluneesta ajatuksesta, että kansalaisyhteiskunta ja valtio ovat kumppaneita.

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan tiiviit ja jossain määrin jopa yhteen sulautuneet suhteet ovat määrittäneet suomalaista poliittista kulttuuria, ja poliittinen toiminta ja yhteiskunnallinen kamppailu ovat näin ollen rakentuneet kollektivistisen ajattelun ja ennen kaikkea yhdistysmuotoisten toimijoiden varaan. Nimenomaan järjestäytynyt kansalaisyhteiskunta on varhaisesta kehityksestä lähtien ollut koko yhteiskunnan vakauden perusta Suomessa. Ajatushan on kansainvälisesti katsoen hyvin poikkeuksellinen, mutta se on Suomessa ollut pitkään suuressa mitassa varsin kyseenalaistamaton malli.

Voidaan ajatella, että suomalaisten ennätyskorkeat luottamusluvut valtiollisiin toimijoihin ja vuosikymmeniä vakaana pysynyt yhteiskuntarauha ovat monin tavoin kytköksissä tähän malliin. Sen muuttuessa suomalaiset joutuvat käyttämään uudenlaisia kulttuurisia työkaluja kansalaisyhteiskunnassa toimiessaan – mitä he hyperindividualisoituneessa maailmassa toki ovatkin jo

opetelleet. Tämän muutoksen vaikutusten voidaan ennakoida olevan syvällisiä, mutta niiden suuntaa on vaikea täysin ennustaa. Tutkia niitä todellakin pitäisi, mutta kokonaiskuvaa tavoitellen. Skenaariotyöskentely voisi nähdäkseni olla hyödyllistä tutkimuspohjaisesti ja toteutettuna kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa.

Vielä lopuksi huomio koskien kansalaisyhteiskunnan tutkimusta ja sen rahoitusta. Tässä kohtaa minusta valtiotoimijoilla olisi mahdollisuus korjata tilannetta hyödyntäen STN-työkalua. Strategisen tutkimuksen neuvoston tutkimusteemat päätetään poliittisesti, ja kansalaisyhteiskuntatutkimuksen rahoituksen lisääminen ja pitkäjänteisemmän, laaja-alaisemman tutkimuspohjan rakentaminen tätä kautta olisi täysin mahdollista, mikäli aiheelle löytyisi ministeriöistä puolestapuhujia.